

forma unui suflet universal, atotputernic (Dumnezeu), fără a intra pe tărâmul panteismului: „A se pretinde, așa cum am insinuat deja, că ar putea exista un suflet universal al lumii, care este fie incorporeal, fie același lucru cu substanța divină, care este o formă nu numai asistentă, dar informantă, sau care intră ca o parte în compoziția lumii și în raport cu care sufletele umane și ale animalelor ar fi membri (...) înseamnă cu siguranță o nebunie și o împietate insuportabilă” (p. 62).

Pe lângă idei originale, lucrarea de față prezintă și avantajul unei exprimări clare, cu fraze scurte, adesea cu exemple ușor de înțeles pentru cititor. În sprijinul acestui stil, se mai adaugă și analizarea succintă a punctelor de vedere istorice în legătură cu fiecare temă, urmată de alegerea unei teze centrale și argumentarea solidă a acesteia.

(Ionuț Răduică, University of Craiova)

Ion Militaru, *Viața elementelor. Trei exerciții de căutare a fericirii* (ed. Institutul European, Iași, 2020, 139 p.)

Între ontologie și hermeneutică se presupune în mod tipic că există un fel de incompatibilitate, cel puțin pentru că prima, cu pretențiile sale de normativitate, ar fi mai restrictivă, în timp ce hermeneutica ar fi mai permisivă, ar îngădui mai multă libertate, o atitudine mai relaxată față de principii, oricare ar fi aceste. Exercițiile de ontologizare din *Viața elementelor* par să arate că cele două pot merge împreună. De altfel, aproape ca o regulă, lucrările lui Ion Militaru conțin nenumărate exerciții de acest fel. Ele vizează personaje literare, opere, autori, biografii ale autorilor de literatură și filosofie, concepte, epoci culturale. „Iubirea lui don Quijote”, scrie în *Abstracția iubirii. Încercare de erodicee* (București, Editura Academiei Române, 2010), spre exemplu, „este lipsită de angajament ontologic”, pentru că „nu moare precum Romeo din cauza iubirii. Nu-și ontologizează iubirea, el moare biologic, ca om și muritor. Nu moare prin și din cauza iubirii, nu moare ca ființă îndrăgostită, iar moartea nu-i vine din logica iubirii așa cum îi venise iubirea din logica ideii de cavaler răătăcitor” (p. 91). Pe de altă parte, ontologia își găsește adesea expresie în variate formule literare, filosofice, artistice. „Este întreaga imagine a dezideratelor de suprafață”, scrie Militaru într-un comentariu la afirmațiile lui Macbeth („Nu-i totul a fi ce ești, A fi în tihnă-i totul”) intitulat „Tragedia *totului* și a *părții*” (*Prometeu moare azi*, Editura Academiei Române, 2012, pp. 58-59),

„ființa lui publică, adică ființa pe care și-o expunea în afară, lui însuși chiar, țintea la o depășire a ființei de moment spre ceva a cărui hartă nu avea înscris în datele sale decât o vagă idee a totalității. *A fi ce ești* – este parte. Cu așa ceva, cu *partea, totul* nu este decât potențial.” (pp. 58-59) Ontologia, nu atât una normativă și realistă, cât una dinamică, experimentală și versatilă prin formele și relațiile pe care le pune în joc, îndeplinește adesea, în lucrările lui Ion Militaru, rolul unei hermeneutici, critice și constructive în aceeași măsură.

Această combinație între hermeneutică și ontologie este prezentă și activă, de asemenea, în *Viața elementelor*. Pentru că noțiunea de „viața a elementelor” unește o abstracțiune (elementul) cu ceea ce o *poate* însufleți, adică cu sensuri ce pot veni din direcții variate, mitologie, literatură, viață, dar care ilustrează același țel: fericirea.

Mitul, generic vorbind, a însuflețit-o, pentru că „atunci când a apărut, sentimentul prezenței lui [a elementului] a fost atât de debordant încât mitologia a fost o explozie a formelor, o infinitate a narațiunilor mitologice care abia făceau față fluxului de vitalitate irupt.” (p. 13) În particular, este cazul lui Odiseu, nu eroul - căci, spune Militaru, eroicul este diferit de „elementar”, care trebuie să fie cumva atemporal, identic cu sine, cel puțin în mintea personajului, și dorit de el -, ci opusul său: „de-a lungul atâtor ani, a nopților și zilelor scurse în cort și pe câmpul de luptă, al anilor petrecuți pe mare, Odiseu a purtat mereu *icoana eternității*. Penelopa, Telemah, Ithaca, toși ceilalți, nici nu puteau fi gândiți altfel decât neschimbați. Baza amintirii și dorința reînțoarcerii erau condiționate de această rămânere la fel. Totul trebuia să fie *identic*, altfel nicio amintire nu mai era posibilă.” (pp. 30-31) Relația dintre eroic și elementar este însă dinamică, pentru că „elementarul decurge în mod necesar din eroic”, iar „elementarul precede eroicul”, iar în termenii acestei dinamici Militaru discută câteva fenomene culturale, cum ar fi apariția tragicului (pp. 33-39), posibilitatea comicului sau a lecturii (pp. 54-59).

Don Quijote ilustrează al doilea exercițiu de căutare a fericirii. Relația dinamică ce implică realitatea „elementară” presupune acum nu eroicul, ci idealul. În termenii „zilei de azi” și ai „zilei de mâine”: „Nimic din ceea ce este aproape, subsumai zilei de azi, nu-l interesează de don Quijote. Nu-l interesează lumea în chipul ei imediat, în varianta apropierei sale. Pentru el lumea este dup chipul îndepărtării, al zilei de mâine, al celei care fusese cândva, purtând în sine posibilitatea renovării: un mâine care a fost ieri!”. (p. 94) Elementul se definește acum în raport cu idealul, iar idealul în

raport cu elementul: „din identitatea primară, localizabilă strict în topometria vremii, se trece la una de împrumut, livrescă și fantezistă”. Rezultatul? „Ceea ce este dezirabil, forma de ideal în care don Quijote reinvestește lumea, diferă de *element*. Practic, idealul distruge elementul. Vitalitatea este înfrântă de idealitate. Între cele două, încă de la început, se dezlănțuie un război definitiv. Nici unul dintre cele două nu poate viețui în prezența celuilalt. *Idealul* nu poate subzista în prezența realului și nici invers” (80). Așa cum în cazul lui Odiseu, eroicul era urmat de elementar, de întoarcerea acasă, aici, în cazul lui don Quijote, idealul este urmat de „recunoașterea chipului lumii sub chipul cunoscuților și vecinilor, al prietenilor și al tuturor celor pe care-i întâlnește” (p. 95), recunoaștere ce „beneficiază de participarea conștiinței la un complet exercițiu de catharsis” (p. 96).

„Metafizica vieții sedentare”, al treilea capitol (pp. 99-135) ar putea fi numit și viața sedentară ca metafizică, într-o oarecare măsură. Pentru că rolul „elementarului” pare să fie jucat aici, în comentariile la filosofia lui Kant, de viața sedentară. Dar acesta este mai mult un fel de a spune decât o descriere alternativă, pentru că, spre deosebire de don Quijote și Odiseu, pentru care relația cu elementarul este dinamică, în cazul lui Kant, aceasta este mai curând statică. Cum spune Militaru, pentru Odiseu, fericirea înseamnă „întoarcerea acasă”, pentru don Quijote, „plecarea de acasă”, iar pentru Kant, „rămânerea acasă”. Expresia acesteia? Filosofia transcendentă. Pe de o parte, „Kant nu se putea mișca lejer decât în interiorul unei lumi cunoscute, știute, editate, structurate cumva pe logica prin care Parmenide construia chipul ființei: nemișcată și mereu egală cu sine” (p. 103). Pe de alt parte, „o astfel de lume trebuie... asigurată. Nu este o lume genuină, dată de natura și pe măsura legilor imuabile ale acesteia. Este o lume amestecată în care ceea ce este se amestecă cu ceea ce trebuie iar dozajul amestecului este el însuși haotic” (p. 104). Astfel, viața sedentară „este consecința în planul vieții a tipului de gândire profesat de Kant, după cum filosofia transcendentă este implicația metafizică a sedentarismului ca mod de viață” (p. 109). Paginile acestui capitol cuprind nenumărate analize detaliate, unele reconstructive (cum este cea formulată în termenii contrastivi ai familiarului și străinului care se încheie într-un rezumat al contribuției lui Kant în teoria cunoașterii, morală și estetică, la pp. 121-122), altele critice (cum este interpretarea în termenii sedentarismului a ideilor din *Ce este luminarea?*, la pp. 129-134), ale acestei relații între biografia lui Kant, atitudinea lui față de călătorii, reale sau imaginare, și filosofia lui.

O istorie a filosofiei, în câteva dintre momentele pe care Ion Militaru le consideră esențiale, în cheia „elementului”, uneori ca obiect al filosofiei alteori ca unul dintre instrumentele sale, completează exercițiile de căutare a fericirii, de la elementele celeste ale cosmologiei presocratice la „sinele socratic” și „ideile” clare și distincte ale lui Descartes.

(Cătălin Stănciulescu, University of Craiova)